

ERKEL DÓZSÁJA

A Dózsa-évforduló alkalmával ne feledkezzünk meg Erkel Ferenc Dózsa György című operájáról! A bemutatót követő 10 előadás után többet nem játszották. Sem a felszabadulás előtt, sem utána. A régi kritikákat és az újabb elemzéseket olvasva kapunk valamiféle feleletet az opera mostoha sorsára, de ez — ahogy az operával behatóan foglalkozók évek és évtizedek óta szenvedélyesen ismétlik — nem fogadható el.

Tekintsük végig az opera sorsát, ami, mivel nem juttassák, csak beszélnek róla, a róla szóló cikkekben csapódott le.

A bemutató

1867. április 6-án mutatták be a pesti Nemzeti Színházban. Jókai drámájából Szigligeti Ede írta a szövegkönyvet. Az operát még elkészülte előtt eléggé heves támadások érték. Ábrányi Kornél Erkel-könyvében így ír erről: „Mikor megzenésítéséhez hozzáfogott, több oldalról kellett oly nézetekkel találkoznia, melyek annak szövegi importunitására őt figyelmeztették, bizonyos körökkel szemben. Egy hatalomra jutott pórlázadó vezér kegyetlenkedése nemcsak a magyar főurakkal, hanem azok legkimagaslóbb, utóbb még a koronával is kitüntetett legelső oligarchájának meggyalázása, továbbá az iszonytató vérbosszú, melyben a parvenü nemes és vezér részesül a meggyalázott főúr által, mindez éppen nem képezhetett — kivált egy oly rendi privilégiumok emlékeire támaszkodó országban, minő Magyarország — valami vonzó s hálás operai szövegkönyvet.”

A témaválasztással szembeni kétség a bemutatót követő egyik kritikában így kap hangot: „A szöveg egészen Jókai drámája után van írva, és szép nyelvű; azonban a végén előforduló Dózsa-apotheózisán mégis egy kissé túl költői, s sokan lesznek, kik Dózsa Györgyben nem a joggyenyelőség előharcosát, hanem még ellenéinél is kegyetlenebb és vérengzőbb pártitót és lázadót fognak látni.” (Pesti Napló, 1867. ápr. 11.)

Az ilyenfajta hang hallatára eszünkbe kell jutnia a bemutatónak: 1867 — a kiégyezés éve!

A választott szövegkönyv, illetve az Erkel-től kicsit forradalmiasított főszereplő volt az egyik támadási pont — akkor. (Es ma is, csak épp ellenkező szempontból: a szövegkönyv naivitása, forradalmatlansága miatt.)

A nem egyöntetű elismerés másik oka maga a zene volt. Az újfajta dramaturgiai szerkesztés,

a wagneri hatás érződése, a magyaros verbunkos dallamok kisebb számú felhasználása a magyarazata az elmaradt közönségsikernek. Ábrányi Emil a Fővárosi Lapok áprilisi számában így ír erről: „Alkik Erkel korábbi, behízelt dallamos irányának szeretnek áldozni — azok a Dózsaért szemrehányásokkal fogják illetni. Nem is lehet másképp. Más nyelven szól ebben, amelyen még nem tudnak folyékonyan sem beszélni, sem érteni. Nem hódol a tömeg megszokott ízlésének, nem keresi a tarka és sokszor barokk színeket, hogy mindenáron feltűnjék.”

A kritikusok nagyobb része — a közönséggel szemben — elismeréssel fogadta az új operát. „A rég várt dalm újabb tanulsága Erkel zenészerzői nagyságának.” (Vasárnapi Újság, 1867. ápr. 11.) „... a nagyközönség nem olyannyira lelkesen fogadta e szép művet, mint azt a mű és szerzője megérdemelte; azonban az operát többször és gondolkodva hallgatva meg vagyunk győződve, hogy a közönség kedvencévé lesz.” (Pesti Napló, 1867. ápr. 11.) Nem lett, hiszen a „többszöri és „gondolkodva” hallgatásra nem volt módja az operátogatóknak.

Az opera sorsa 1945 után

Az Új Zenei Szemle 1953. évi 3. számában írja Sárai Tibor Jegyzetek a mai magyar opera kérdéséről c. cikkében: „Szinte nevelés az a huzavona és az »előadhatóság« körüli misztifikálás, ami több mint öt éve Erkel egyik legjobb operájával, a Dózsa Györggyel kapcsolatban folyik.”

Az 5. számban jelenik meg Komor Vilmos válasza: „Sárai is tudja, hogy mióta foglalkozik intenzíven az Operaház egy újabb Erkel-mű bemutatásának tervével. A probléma nem egyszerű, mert nem lehet célnak Erkel bármelyik, még nem játszott művének olyan előadása, amely nem hozná meg azt a sikert, amelyet egy Erkel-mű megérdemel. Itt azonban súlyos dramaturgiai, konstrukciós problémákkal is állunk szemben, amelyek áthidalása csak olyan módon képzelhető el, ha egy művészkollektíva együttesen oldja meg azokat.”

Sárai újabb cikke a 9. számból arra is fényt derít, hogy — többek között — milyen konkrét elvetetés merült fel az opera bemutatásával kapcsolatban: „nem kell félni Erkel-t a mi közönségünkétől. Olyan érvekkel sem, hogy például Erkel színpadán Dózsa vallásos, hiszen ezt Erkel színpadán a közönség éppoly

természetesnek veszi, mint Glinka színpadán Szuszanyin vallásosságát”.

A bemutathatóság mellett, sőt a bemutatásért tör pácát Romhányi József is az Új Zenei Szemle 1954. évi. 1. számában Néhány szó Erkel operáinak felújítási lehetőségeiről c. cikkében. „Erkel műveinek alapos ismerői — írja — úgy tartják, hogy elsősorban a Dózsa és a Brankovics György operák jöhetnek — zeneileg — számításba. Állami Operaházunk, zenetudósainkkal együttműködve, hosszabb ideje foglalkozik is a terv megvalósításával. A kettő közül a Dózsa vitája a régebbi keletű. A tanácskozások java része itt a szövegkönyv okozta problémákon akadt el.” De véleménye szerint: „Nem szabad beletörődnünk, hogy Erkel zenéjének terjedését méltatlan társa: a szöveg, akadályozza.”

„Bűn volna hevertetni...”

Javazlata: „Új, szerencsésebb szerkezeti egységben, mondani valójának egyértelmű tisztázásával, szebb dikcióival alkalmas lesz ez a libretto arra, hogy Erkel nagyigenyű törekvéseinek, drámai sodrú zenéjének ne vessen többé gátat.”

A szenvedélyes hangú írások, érvelések azonban hiába jelentek meg. 1960-ban, az Erkel-évből, születésének 150. évfordulója volt, a Dózsa még mindig az „elhallgatott operák” közé tartozott. Vécsey Jenő szavait idézem az Erkel-év — Erkel-problémák c. írásából. Cikkének legfontosabb mondanivalóját így foglalja össze: „meggyőződésünk, hogy aki csak egyszer is komolyan tanulmányozta a Dózsa vagy a Brankovics György partitúráit, nem szabadul attól a felfogástól, hogy ezt az értékes és egyre drámaibb veretű zenei anyagot bűn volna további évtizedeken át holtan hevertetni.” (Muzsika, 1960. 10. sz.)

A „méltánytalanul némaságra ítélt művek” közül (Somfai László: Erkel »zenészerzői műhelye«? Muzsika. 1960. 11. sz.) kettőt már megszólaltattak.

A Brankovics Györgyöt Pesten és a Saroltát — és erre Szeged méltán büszke lehet — a Szegedi Nemzeti Színház mutatta be 1971. február 5-én. A zenei átíró Vaszy Viktor, az irodalmi Romhányi József munkája volt.

És a Dózsa?

Az ismertetett elemzések, méltatások alapján biztosan mondhatjuk: mindenképpen megérdemelné a színpadra állítás áldozatos munkáját. Bemutatásával egyszerre áldoznánk Erkel Ferenc és Dózsa György emlékének.

SKALICZKI JÓZSEFNE

KIÁLTÁS A KÖZÖNY ELLEN

Gergely Mihály: Röpirat az öngyilkosságról

Szívszorító búcsúleveleket olvasok. Döbbenetes búcsúleveleket. S az az érzésem, hogy akik írták, tőlem is búcsúztak, üzenetük egyszer s mindenkorra, szomorú-visszavonhatóan üzen nekem is.

Nekem, nekik, nekünk — mindnyájunknak. Aminthogy Gergely Mihály: Röpirat az öngyilkosságról című, most megjelent könyve mindnyájunknak szól. Az adatok rideg tárgyilagosságával, a jelenség, a tünetek, a körülmények vizsgálatával éppúgy fel akar rázni, felelősségre és tetterre ébreszteni, mint ezekkel a — majd tíz oldalán át sorjázó — utolsó üzenetekkel.

Ez a könyv valóban röpirat. Még számoszlopaiban, statisztikáiban is az, aminek szánta az írói szándék: kiáltás a közöny ellen.

Van miért kiáltani. A második világháború után, huszonnégy esztendő alatt „öngyilkosság következtében földünk országaiban meghalt 8,7 millió ember, s öngyilkosságot kísérelt meg 60—70 millió ember. Nincs hát benne semmi túlzás, ha az elmondottak alapján azt állítom: íme, az emberiségnek önmaga ellen folytatott szakadatlan és legvéresebb, legkegyetlenebb háborúja” — állapítja meg a szerző.

S azt is tudjuk a felmérésekből, hogy ebben a háborúban — Ausztria, Csehszlovákia, Svájc, Finn- és Svédország mellett — Magyarország a leggyászosabb élvonalban áll. A kérdésekkel szembe kell nézni. A legösszefőbbben. Mert „nincs még egy társadalmi jelenség, amely annyira tisztázatlan, ismeretlen, misztifikált, egymásnak élesen ellentmondóan magyarazott, bünyös közönségtől-felelőtlenéssel elhanyagolt volna, mint az öngyilkosság problémája”. Mert „a téma felderítése közben arra is volt alkalmam, hogy egy-két kérdésemre várt válaszokból megtudjam, mennyire ismerik az öngyilkosság problémáját saját területükön városi, megyei vezetők, orvosok, mozgalmi emberek. Az eredmény lehangoló volt” — írja a szerző. — „S a többségünkét megmutató tájékozatlanságot nem is írhattam egyedül az öngyilkosság, mint aggasztó társadalmi jelenség, legnyugtalanítóbb demográfiai gondjaink egyike, a hazánk lakosságából megakadályozhatatlannak látszó, titokzatos módon évről évre 3 ezer embert kivégző különös járvány problematikája nincs jelen közgondolkozásunkban, közéletünkben róla nem esik szó.”

Mert ami „évente 3 ezer em-

bernek halálos tragédia, 20—21 ezer túlélőnek évekig vagy halálig tartó dráma” — bővíti az érintettek körét a röpirat szerzője, azokról szólva, akik csak megkísérelték az önkivégzést, de ennek testi-lelki sérüléseivel élnek tovább.

Elgondolkoztató, hogy Magyarországon az utolsó 70 évben állandóan magas volt az öngyilkosságok száma. Míg a múltban az anyagi gondok, napjainkban a családi viszály — ezen belül a házastársak közti viszálykodás — követelte a legtöbb áldozatot. Meggyőzően illusztrálja az író, milyen, a keresetet meghaladó igénynövekedés vezet a szakadatlan rohanáshoz; s ha egy családban „mindenki mindig rohan, az apa és a feleség munkahelyre, különmunkára, a gyerekek az iskolába, azután — mert otthon úgyszincs senki — az utcára, moziba, grundokra, galériákba”, hamar felbomlik az egyensúly; vita, vihar, veszekedés, verekedés is lehet belőle. Súlyosabb percekben halálos dráma.

Mit tehetünk? Ez a kérdés Csongrád megyében sürgetőbb csengésű, mint bárhol, hisz a 100 ezer lakosra jutó évi öngyilkossági átlag 46, s ez a legmagasabb hazánkban. Egyes vélemények szerint „az öngyilkosság gyakorisága terén a területi egységek, megyék esetében tapasztalható különbség okát elsősorban az ott élő népesség speciális öngyilkossági hagyományaiiban kell keresnünk”.

Mit lehet és mit kell tennünk az öngyilkosságok megelőzéséért? Az első lépés: „ennek a jelenségnek közgondolkozásunk, társadalmi önismeretünk részévé kell válnia”. És együtt gondolkodva már kereshetjük a megoldás módjait. A címek is summázák, mire gondol az író. „Alakítsuk meg a téma kutató-csoportját.” — „Szervezzük meg a megelőzést.” — „Szervezzük meg a központosított gyógyvillást, az intenzív ápolási részlegeket.” — „Szervezzük meg az utógondozást.”

Mit tehetünk? Az író kulcsszava erre: odafigyelni. „Odafigyelni arra, amit csinálunk, akivel foglalkozunk, akivel törődni szülői, tanári, munkahelyi, hivatali kötelesség. Odafigyelni, úgy, hogy tudni megszólaltatni, beszéltetni ezeket az embereket, odafigyelni úgy, hogy megérteni a másik gondját, baját, problémáját, és úgy, hogy közben és utána is azon töröm a fejem: mit is tehetnék érte.” Ezt a kötelességünket szuggerálja a röpirat.

SIMAI MIHÁLY